

טלית יום הכיפורים ביצירת ש"י עגנון

10/10/97 תרצ"ז

מאת דוד תמר

יום הכיפורים נתייחד לו מקום חשוב ביצירתו הבלטריסטית של שמואל יוסף עגנון, ואין צורך לומר בחיבורו "ימים נוראים", החלוק לשלושה ספרים. הספר השלישי, הוא ספר יום הכיפורים, תופס כמאה ושלושים עמודים. בספר השני, ספר בין כסה לעשור, מיוחדים ארבעים וחמישה עמודים ל"סדר ערב יום הכיפורים" בלבד. עגנון החשוב מאוד את ספרו זה וכאשר נשאל על היכוונו השוב: "חוברתי ימים נוראים ועוד כמה ספרים". אמנם חוט דק של אירוניה עגנונית משוך על תשובה זו.

יומו של הקדוש ברוך הוא" קורא הסופר ליום הכיפורים. מעניין שהיום הקדוש מכל ימים נמצא הרבה בסיפורים המזוהים מסוג "ספר המעשים", כאילו בא עגנון ללמד, שאין מעמד ואחיה לעולם טרף ומכובל זה אלא אם הוא בנוי על יסוד הקדושה. קדושה משולשת נתקדש אותו יום: קדושה בעם, קדושה בזמן, קדושה במקום - ישראל קדושים כיום הקדוש במקום קדוש "משנתמלא העולם ועם ישראל נטרדיו מכל הצדדים איני זו כל היום הקדוש מבית הכנסת ממקום שלי. שאר כל הימים נפשו של אדם צריכה חיזוק ביום הכיפורים שהמסכת הקדושה באה מעיצומו של יום כל שאדם עומד עליו קדוש הוא. כל שכן בית כנסת שקרוי מקום קדוש" (עינינו הרואות, אלו ואלו, עמ' תעו). וקדושה לפנים מקדושה - הכהן הגדול ביום הכיפורים בקדוש הקדשים.

מה מאושר ושמה היה המשורר אילו היה זוכה לכך ש"יום הכיפורים, יומו של הקב"ה, שנפשו של אדם, חלקו של הקדוש ברוך הוא, מבקשת לידבק בו" (פי שנים, סמוך ונראה, עמ' 132), היה משכיח ממנו כל שאר ימים שבינתיים: "...נוכחתי דברים הרבה. וכל ענין וענין שנוכחתי בו, של יום הכיפורים היה, כאילו נמחו כל ימים שבינתיים ולא נשתיר אלא ימות הכיפורים כלבב כשולשת של קדושה נשתלשל יום כיפורים אחר יום כיפורים" (שם), אלא שיועד הוא שוב בקשת שורא, בגלל שיום זה הוא רק יום אחד בשנה, ואפילו יגיעני השם לשנים הרבה יום זה אינו חוזר" (שם עמ' 136).

בסיפורי יוה"כ של עגנון נזכרים הטלית והקיטל וספרי התורה, המפתח הגניזו ושאר סמלים ומוטיבים. לרגל קוצר המקום נמצא את דברינו רק במוטיב הטלית של יוה"כ ביצירתו. הטלית (וכן הקיטל) הוא רק מלבוש וקליפה ולא נשמה ותור (לעומת יוה"כ כל הממלים יורדים לדרגה תתא של קליפה). אלא שלעיתים מתחיל לגרר הספק בליבו של המשורר: אם עיצומו של יום מכפר ושליטה לחיצונים ולהכריח יצונום אין - מלבושים למה וכיסוי למה? בסיפור "פי שנים" היא שגרמה לו שחסה לו למשורר יום קדוש בעולמו: "אלמלי לא שיתח אותה שעה ונשלחה טלית אתה שמתה טליתותי אפטר שלא היתה בא לידי גרעון שכוח" (שם עמ' 141 - 142). הרי ישראל באותו יום קדוש, הקדוש מכל ימים, דומים למלאכי השרת,

גופם כמעט פורש מרם והנפש מתעטפת בתפילה, ועטיפה של טלית למה "מאליה ומעצמה נתעטפה עלי נפשי ועמרתי והתפללתי כעטופי טליתות ובעלי קיטלים" (עמ' כניסת היום, עה' הנה עמ' קעו). וכך מספר הסופר בסיפור אחר: "חמדת (הוא כנראה עגנון) התחיל מתמעט, ודומה שהוא מצטמק והולך כריסן כאילו נבלעה וכולו כצדור מלבושים שפשו עליהם טלית - - - נסתכלתי לפני והייתי תמיה כמדומה הייתי תחילה שכאן עמד בעל שש כנפים ולבסוף עומד לו ארם מ"שאל מעוטף בטליתו" (אצל חמדת, סמוך ונראה, עמ' 76 - 77) והברים דומים אנו קוראים בסיפור "פי שנים": "תוך כרי תפילתם (כליל יוה"כ) נקרעה קומתם ועמדו קטנים ונמוכים, כאבא ושאר כל אנשי בית הכנסת כלילי יום הכיפורים וקרב בעיני שאף הוא יתברך הרבין עצמו כביכול לשמוע תפילתם, כאב שמרכין עצמו כלפי בנו הקטן" (ידידות, שם עמ' 133 - 134). ועיין עוד שם עמ' 131 - 132). אין הטלית ביום הקדוש אלא מעין מחיצה המפסקת בין ישראל לבין אביהם שבשמים, "וכבר בקטנותי קודם שידעתי פירוש המלות כשהיה החזן משלשל טליתו על פניו ואומר לחי העולמים הייתי תוהה, הרי הוא קורא לו והרי הוא מצוי ועומר עליו, אם כן כיסוי פנים למה? אילו גילה פניו היתה שמחה גדולה בעולם, כאותה השמחה ששמחתי אני בשעה ששיחקתי במחבואים עם אבא שאני והוא ביקשנו זה את זה, ולבסוף גילתי פניו ונמצאנו זה לזה" (טלית אחרת, שם עמ' 202).

"באורח נטה ללון" בא המשורר לבית המדרש ביוה"כ: "בית המדרש עמד כמעט ריק, ספק אם היו שם שני מניינים, ורובם התפללו בלא טלית. והלא יום הכיפורים הוא שמתפללים כל היום בעטיפה נוכחתי מעשה שבאו מתים כליל יום הכיפורים לבית הכנסת והיה שם דוחק גדול. פשטו הציבור טליתותיהם מעליהם והלכו להם המתים. הנהיגו להתפלל כלילי כיפורים בלא טלית. והרי אותו מעשה בעיר אחרת אירע, ואותו מנהג נהגו שם כלילה שאינו זמן יציצית. אם כן למה הם מתפללים בלא טלית?" (שם עמ' 15).

על אותו מעשה מספר עגנון בסיפור "מצולות", מעין בלדה בפרווה, כמו עוד כמה סיפורים במחזות סיפורי פולין, שהטון האלגי שלהם מלפף את הקורא בניגון אין קץ. המתים, שהעלים משרתי הפריץ הטביעו בנהר בערב ראש השנה, באו ביום הכיפורים לבית הכנסת "הנה דוחק גדול בבית הכנסת, כמוהו לא נהיה מיום היות הבית הזה. וילאו האנשים שאת את טליתותיהם עוד כי גבר עליהם החום. ויסירו כל איש את טליתו מעל שכמו. ויהי הנסירים את טליתותיהם והנה אנשים כמראה הכפריים מראיהם, אין מכיר אותם - מימים ימימה יבוא בני ישראל אשר בעיר המישוב אל התפילה כליל הכיפורים ואין עוטה טלית. לזכר הטבעים אשר באו במקדש אדני כליל הכיפורים הווא" (במצולות, אלו ואלו, עמ' שסח - שסט). ועיין עוד שם עמ' שסט).

לעיתים רומז עגנון בסיום אחר למעשים או לרמזיות, שהוא מספר עליהם בסיפור אחר, גם בסיפור "טלית אחרת". מתפלל המשורר עם מתים ביוה"כ בבית המדרש שלו, ונראה היה גם כן בין המתים. שבעגנון לבית המדרש חזר והציץ בי זקני מתוך הצער - - - ואמרתי לו, אתה מצטער שאני עומד בלא טלית. מיד אני נוטל את הטלית

שיש לו כאן בבית מדרשך ומתעטף בה - - - כשעמרתי להתעטף בטלית ראיתי שציצית אחת סורה. בא אותו שאנו מסוּחחים רענונו ממנו והוא אינו מסיח רענו ממנו ולחש לי, טלית של ג' ציצית (צ"ל ציציות - ר"ת). התחלתי מהרהר, מה בא זה להשמיענו. וכי איני יודע שטלית של ג' ציציות פסולה. או שמא תורה שפחה ביקש להזכירני, כל זמן שאדם חי אפילו אוחז ביהו טלית של ג' ציציות אינו ראוי ללבוש אותה. כיון שנשה מת באים אחרים ונוטלים טלית כשרה של ארבע ציציות ותולשין ציצית אחת ומלבישין אותה" (טלית אחרת, סמוך ונראה, עמ' 203 - 204). און שירה תבחן שומעת בדרבים אלו את קול נפשו של המשורר, שביקש להצניע את קרעי נפשו ולכסות עליהם בטלית השלמה והכשרה של אבותיו המתים.

לעיתים אין הסופר שם פדות בין עולמו החזותי פיוטי לבין עולם ההלכה והמנהגות, שהובא בימים נוראים. ב"פי שנים" כתב: "יודע הייתי שאין אנשי ירושלים ללבוש קיטל ביום הכיפורים" (שם עמ' 131). והשווה "ימים נוראים", תחר"ז, עמ' רמד: "אנשי ירושלים אין נוהגים ללבוש קיטל ביום הכיפורים כדרך שבולשים בחוצה לארץ".

בציטאט שבאנו למעלה מן הסיפור "עינינו הרואות" השמטנו שורות אלו: "וזה הטעם שאסרו נעילת הסנדל ביום הכיפורים, שביום הכיפורים שישראל עושי תשובה שלמה כל העולמות מתעלים ואף האדמה שאדם מ"שאל עומד עליה קרויה ארמת קודש" (אלו ואלו, עמ' תעו). והדרבים מובאים כמעט מלה במלה בספר "מנחם ציון" שעגנון מביא ממנו ב"ימים נוראים": "מה שאסרו נעילת הסנדל ביום הכיפורים, משום שביום הכיפורים שישראל עושי תשובה שלימה כל העולמות מתעלים, וגם האדמה שאנחנו עליה נתעלות ונקראת ארמת קודש" (השווה ימים נוראים שם עמ' רעה). ועיין עוד כנפים שם. עגנון מכוון כנראה לספר מנחם ציון ל' מנחם מגדל מריאנוב, טשענוביץ תר"א).

יתרה מזו, נראה לי שלעיתים אין הסופר מבריל בין יצירתו לבין המציאות, שנעשות שתיים שהן אחת.

לפני עשרות שנים שלט בירושלים שרב כבד בין כסה לעשור. רוח לא נשכ, עלה ויחמה היתה קופחת על הראשים. יום הכיפורים קרב ובא ועדיין לא נראה סימן לטובה. והיו הכל מצטערים מן החמה שהיו גירונים בה כיום הקדוש. יום לפני ערב יוה"כ אמר לי עגנון, הרשות ביום הקדוש, בשמי, שאין לחמסין שליטה בירושלים כיום הקדוש, וכן היה. בערב יוה"כ לאחר הצות היום פג השרב וצניחה נעימה ירדה לעיר. והשווה "פי שנים": "זה חסר שעושה הקדוש ברוך הוא עם ירושלים, שכיוון שגייג' תשעה באב או יום הכיפורים מחזיר הוא את כל החמסינים לנרתיקים והחמה נעשית נוחה לבריות" (שם עמ' 130).

וגסיים דבריו של ש"י עגנון עליו השלום, שהובאו בספר "חבמת שמואל", הכולל "דברי תורה ודברי חוק שנשמעו מפי שמואל יוסף עגנון, ליקט והביא לרפוס שלמה יוסף שבא, תל-אביב - יפו, תשנ"ז: "אני מבקש מבתי ומבני ומכרי לשמור עד סוף כל הדורות את השבת ואת יום הכיפורים" (שם עמ' 30).